

ДО ІСТОРІЇ МЕДИЦИНИ ЛЬВОВА

(І повідомлення)

*Стаття присвячена питанню виникнення та становлення медицини Львова.**Ключові слова: цехова медицина, цирульники, аптеки, Ставропігійське братство, шпиталі.**Статья посвящена вопросу возникновения и становления медицины Львова.**Ключевые слова: цеховая медицина, цирюльники, аптеки, Ставропигийское братство, госпитали.**This article is devoted to the issue of medicine and the establishment of the city.**Key words: medicine shop, barber, pharmacy, Stavropigia brotherhood, hospital.*

Вивчення понад 700-річної історії медицини Львова ставило за мету подати хоча б короткий нарис з цього питання, якому присвячувались окремі статті. Аналіз зібраного матеріалу дозволяє простежити еволюцію охорони здоров'я Львова від народної, храмової і придворної медицини епохи Київської Русі через цехову організацію міських цирульників XIV-XVIII століть періоду Магдебурзького права міста до появи у Львові перших паростків державної системи охорони здоров'я в 1772 р. Народна медицина залишила помітний слід численними легендами й переказами про знахарів і ворожок, побутовими травниками і порадиниками, їх фаховими рекомендаціями, які формували принципи т.зв. домашньої медицини.

Народна пам'ять ще зберігала наказ великої княгині київської Русі Ольги доглядати хворих саме жінкам, рівно як і те, що київський князь Володимир в Уставі 996 року та Ярослав Мудрий у 1096 році закріпили медичну справу за монастирями. Доносились і до Львова давні легенди про лікарів-безсребників III-IV ст. Пантелеймона, Кузьму і Дем'яна, як і пізніша слава знаних лічців Києво-Печерського монастиря Антонія, Агапіта, Олімпія, Пімена і Кузьми, першого професійного лікаря у Києві Івана Скляра, лікарів Івана Смири, Петра Сирпанія та Февронію. За часів Київської Русі тогочасні лікарі-хірурги вмели лікувати поранення, робити ампутації, треланації, мали уявлення про доцільне харчування. Лікування в монастирях та при церквах здійснювалось безкоштовно, за рахунок спеціальних податків – “десятин”, у той час як чужоземні та приватні ескулапи одержували платню (“мзду”) за свою працю (В.Плющ, 1988).

Багатий досвід медиків і травознаїв-зелійників Київської Русі узагальнила у першому вітчизняному трактаті з медицини “Мазі” достойна онука славетного Володимира Мономаха – Євпраксія (1108-бл.1180 рр.) Уже з раннього дитинства виявила вона зацікавлення до народної медицини, особливо до цілющих трав і коренів, а згодом вивчала ці рослини й лікувала хворих. За це український народ назвав її Добродією. У 1122 році вона вийшла заміж за візантійського царя Олексія Комнена й прийняла ім'я цариці Зої. В бібліотеці Лоренцо Медічі у Флоренції й досі зберігається її рукопис “Алліма” про хвороби та їх лікування. У ньому подаються вказівки про гігієну людського тіла, про хвороби серця, шлунка, уст. Деякі її повчання та поради повністю відповідають вимогам сучасної медицини (С.Бура, Д.Чайковський, 1967).

З народженням Львова як міста виникають й перші медичні заклади у виді притулків для хворих при монастирях – аналогах давньогрецьких асклепійонів. Костел Іоанна Хрестителя, за переказами споруджений Левом Даниловичем для його дружини Констанції – дочки угорського короля Бели IV. У 1270 році Констанція віддала свій посаг і виділила площу під будову монастиря з харитативним притулком і аптекою для хворих при цьому храмі.

Так за княжої доби Данила Галицького на лісистих схилах Замкової гори поблизу джерела виникає перший медичний осередок Львова, збудований коштом подружжя Лева і

Констанції. Дерев'яні споруди на місці теперішнього Домініканського собору згоріли в 1408 році. Під час пізніших археологічних досліджень цієї пам'ятки виявлено елементи готичної архітектури (Історія Львова, прим. 72).

Церква Юра – друга будова міста після Високого Замку Лева й при ній теж був монастир з притулком для хворих. Вже в XIV-XV ст. таких закладів у місті було декілька.

З середини XIV ст. з одержанням Магдебурзького права у Львові стверджується цехова медицина, яка не втрачала свого значення впродовж п'яти століть. Як і в усіх куточках Старого світу на той час медицина була і в руках цирульників, що об'єднувались в цехи. Перша відома згадка про цех цирульників у Львові відноситься до 1512 р., хоча й існують побічні докази його давнішого існування.

В одному з давніх записів про майнові угоди, а власне у актовій книзі магістрату міста Львова за 1382-1388 рр. фігурують представники 23 професій, а серед них називається ім'я цирульника Ватеруша: “Того ж дня, 12 березня 1382 р. і на тому ж суді Ватеруш-цирульник... добровільно відрікся від дому по вулиці Татарській (згодом Краківська), який колись належав братові Геворку-ковалеві на користь майстра Сакса-каретника внаслідок законного продажу” (там же, стор. 19).

Згідно з стародавніми правилами і привілеями міста Львова, що 17 червня 1356 р. навечно одержав Магдебурзьке право, фахівці об'єднувались в цехи або братства. Перша згадка про існування цеху у Львові наводиться у документі від 15 серпня 1386 р. (Aqz, 1976, 6; - Історія Львова, стор. 370, прим. 38). У 1462-1483 рр. у Львові було 14 цехів, які об'єднували ремісників 50 різних фахів, а в 1579 р. – вже 20 цехів. Їх діяльність регламентувалася статутами. Вже з XIV ст. молодь потяглась за наукою в європейські університети й найдавніші документи про них збереглися в Сорбонні, звідки 6 квітня 1353 року до Риму надійшов документ з підписом: “Магістр Петро Кордован і його товариш з Рутенії”.

Цехова медицина як форма охорони здоров'я у Львові мала значення протягом п'ятох віків – XIV-XVIII ст. (застосування Магдебурзького права у Львові припинено в 1786 р.), бо серед цирульників були кваліфіковані хірурги і загальні лікарі. Та хто ж вони, де навчались й якої віри були? Це ще, на жаль, ніким не прочитана сторінка львівської історії цирульництва. Можна здогадуватись лише, що були то місцеві і прийшли громадяни Львова.

Однак з цього проміжку часу між 1270 та 1445 роками виринає ім'я аптекаря Клеменса з XIV ст., про якого відомо лише те, що він жив у Львові, але про характер його аптекарських занять нічого невідомо. В документах Ради міста тих часів простежується традиція називання громадян Львова з обов'язковим згадуванням роду діяльності фахівця, наприклад, в 1382 році – Ватеруш-цирульник, Сакс-каретник, Геворк-коваль й т.д.

Першою львівською аптекою сьогодні офіційно визначається діюча з 1445-го аптека на площі Ринок. Однак притулок і аптека княгині Львова (хоч і призначались для монастирських хворих, а не для всього населення міста) діяли ще з кінця XIII століття.

У документах Львова згадується, що в цей час у місті жив аптекар Клеменс, а 1445 року у Львові оселився фармацевт Василь Русин і тоді ж тут працювали аптекарі Павло, Варфоломей, Олександр і Ольбрахт. З 1445 р. в місті починає діяти перша аптека для населення. Вона ж була першою в Україні та в Східній Європі. Можливо, й ці обставини спонукали міську раду у 1447 році запросити на роботу до Львова дипломованого лікаря з університетським вишколом.

У XVI ст. імена аптекарів дедалі частіше потрапляють до протоколів уряду міста. Так, від 2 жовтня 1585 року в справі майна друкарні Івана Федорова згадується аптекар Єронім, а на початку XVII ст. один з них обирається в міську управу. Це відомий аптекар І.Альнпех, який в 1603-1605 рр. підготував опис міста під назвою “Топографія Львова”. Цей твір латинською мовою опублікований 1618 року у Кельні в шостій книзі другого видання шеститомника “Найвидатніші міста усього світу”. Ім'я аптекаря Альнпеха часто згадується і в інших документах. Освіту він здобував у Бреслау та Падуї, став відомим фахівцем аптечної справи у Львові, організував санітарно-гігієнічну допомогу населенню міста під час “морової

пошесті” (епідемія чуми). В 1623 році обирався членом магістрату і навіть бургомістром Львова. Іоанн Альнпех залишив багату наукову спадщину, рукописи якої зберігаються в архіві у Львові.

До певного часу багатонаціональне населення Львова, в т.ч. й фахівці мирно уживалися між собою, та ситуація змінилась з кінця XVI ст. З декрету польського короля Сігізмунда від 18 лютого 1525 року про обмеження прав мішан-русинів довідуємося про початок нерівноправного становища корінного українського населення Львова: заборонялось приймати їх до будь-яких фахових братств (Історія Львова, с.31-32, с.371 – прим. 4).

З опису невідомого нам автора довідуємось про безпощадну пожежу 3 червня 1527 року, яка спалила у місті дощенту багато будівель кварталу вулиць Краківської, Вірменської, Трибунальської, в тому числі громадську лазню, костел Святого Духа разом з лікарнею, що знаходилась на сучасній площі Івана Підкови й від якої до наших днів зберігся лише фундамент (ЦДІА в м. Львові, ф.52, оп.2, спр.9, с.736-738, історія м. Львова, прим. 48).

У відповідь на таке відношення польських урядовців до некатолицького населення посилюється позацехова діяльність умільців й починають виникати релігійно-національні братства (Благовіщенське 1542 р., Миколаївське - 1544 р., Успенське - 1586 р.), які брали на себе і функції охорони здоров'я населення різних етнічних груп. Цікавим з цього погляду є опис (1637 р.) бібліотеки Успенського Ставропігійського братства, серед книг якої значились й медичні: Медико-хімічна фармакопея, праці Галена (1537) та Альберта Великого (1643), Зільник Симона Сіренія (1613), школа Салернська (1637), що свідчить про обізнаність українців Львова з новітніми досягненнями тодішньої медичної науки. Ймовірно, що деякими з цих джерел користувався й П.Лясковський, батько якого був активним членом братства й гарячим поборником сучасної освіти українців в університетах Європи. Щодо Успенського братства відомо також, що в посланні до українського населення Львова Антіохійський патріарх Йоаким закликає допомогти в будівництві церкви, школи, друкарні і шпиталю при Успенському монастирі-братстві. У Львові вже 8 жовтня 1587 р. був затверджений статут новоутвореної школи з програмою шкільного навчання – визначна пам'ятка педагогічної думки кінця XVI ст., який і для сучасника дуже цікавий з огляду вимог до вчителя (Історія Львова, с.48-50, прим. 63). Такі ж осередки у Львові мали вірмени і євреї, про що довідуємось із спогадів Мартина Груневега, який до 1602 р. жив у Львові і писав: “Недалеко Вірменської церкви вірмени мають свій шпиталь” (там же, ст.64). Шпиталями почали називати у Львові монастирські лікарні й притулки в XVI ст., бо така назва медичної установи – hospital мала бути висловом того, що хворого приймають тут як гостя, а на гостинний характер шпиталю вже тоді клали велику вагу (Т.Е.Бурачинський, 1938). В листі писаря львівського магістрату Самійла Кушевича від 4 листопада 1648 р. про облогу Львова згадуються кілька шпиталів: “... ворог мусив відступати з вогню, марно й безжально вбивши 119 осіб у шпиталі, кількадесят в монастирі Марії Магдалини, тридцять у шпиталі святого Станіслава...”.

А вже 1661 р. у Львові постав власний університет з медичним факультетом, але через два роки навчання львівські студенти-медики змушені були продовжувати навчання в інших університетах, а повний університетський вишкіл лікарів у Львові почався лише у 1774 році й триває до сьогодні.

5-ти вікова цехова медицина цирульників і повитух залишила львів'янам амбулаторний принцип обслуговування хворих, а також “за викликом”, фахові посібники для цирульників, систему учнівства в підготовці фахівців, але враз занепала в 1772-74 рр. через неконкурентність з добре вишколеними університетськими медиками і з появою державної системи охорони здоров'я.

15 вересня 1772 р. австрійський генерал А.Гадік доносить у Відень про вступ австрійських військ у Львів, а з відомостей третього дистрикту Львівського округу про майновий стан Львівських передмість і приміських сіл видно, що в 1774 р. у Львові – столиці Галичини – діяли два церковні шпиталі і що шпиталеві святого Духа у Львові належали населені пункти Малехів і Скнилівок. Залежні села відбували феодальні повинності у формі

грошової і натуральної ренти (історія Львова, примітка 52). Ці та інші лікарні, давні як сам Львів, виникали при церквах аналогами античної храмової медицини Асклепія. Не дивлячись на понад 750-літню історію й донині багато лікарень й поліклінік розміщені поруч закритих і діючих храмів на вулицях П.Скарги, Ужгородській, Руській, Підвальной, Митній, Пекарській, Личаківській та інших, бо хоч і не раз перші й другі горіли, руйнувались, перебудовувались, та все ж на тих же давніх фундаментах, для яких сім віків ніби ніщо. Хоч і не зберігся осередок Богоявленського братства на розі сучасних вулиць князя Романа і Фредра, та функціонують тут по давній традиції нащадки медичних закладів – поліклініка і аптека.

Однак, подає Р.Осінчук (1962), в першій половині XVIII ст. в Галичині, як і у всій Європі, стан здоров'я населення був поганий. Ніякої організованої медичної допомоги не було, про що свідчить польський історик В.Гонсьоровський, який відзначає лише задовільний стан придворної медицини шляхти за рахунок заїжджих лікарів-чужинців. На той час в Польщі вже не було жодної медичної школи, бо Ягелонська Академія, що мала колись медичний факультет і відібрала у Львова право готувати університетських лікарів, сама не витримала конкуренції і ще у XVII ст. його зліквідувала. В 70-х роках XVIII ст. на 20 тис. львів'ян було 8 лікарів (два французи, два поляки, один чех і один італієць). З них лише два французи мали дипломи, троє хоч і знали на медицині, дипломів не мали, а ще один - був старим майстром-цирульником, проте з широкою практикою. Тому у Львові часто практикували гостючі лікарі, наприклад, Франц фон Люц з Неаполя. Населення широко користувалось травниками, зільниками та календарями-порадниками. В галицькій провінції на відміну від Львова стан справ був ще гіршим, бо на два мільйони населення краю було лише сім лікарів: по одному в містах Сокаль, Броди, Краківець, Ярослав, Ряшів, Замостя та один лікар у шляхтича на селі. З них лише четверо мали дипломи. Зате значно більше було цирульників, цех яких складався з майстрів (магістер, патрон), челядників і учнів. Цехових цирульників в 1772 році було п'ять, при братствах та общинах - ще 19, тобто всього у Львові 24. Поза Львовом практикували 26-30 цирульників, з них лише третина – християни. Великою славою користувався тоді знахар Чемерис у Самборі. Певну конкуренцію осідлим галицьким медикам створювали мандрівні цирульники, ніби нащадки давньогрецьких періодевтів, часто самозванці, особливо у сільській місцевості. Сильними конкурентами по всій Галичині були монахи-зцілителі. У Львові було також дві відомі акушерки та без дипломів, тому при пологах допомагали переважно визнані повитухи, а в разі ускладнень - лікарі, хірурги-цирульники і просто цирульники.

Коли в 1772 році Галичина і Володимирія дістались Австрії, то в останній вже діяв санітарний статут. Згідно нього в кожному краю імперії створювались санітарні комісії для боротьби з інфекціями. Від кожного лікаря вимагався докторський титул, що надавався після іспиту в університеті і без такого лікарська практика заборонялась. Всі медичні студії в Австрії були на взірць Лейденської медичної школи і вже набирала слави Віденська медична школа. Сильною підпорою медицини Австрії став один з трьох принципів концепції сильної держави, які сформувала імператриця Марія Тереза, а саме: розмір імперії, кількість населення та його прибутки. Тобто від здоров'я населення залежали багатство і могутність монархії. То ж як тільки у столицю краю Львів прибув перший намісник-губернатор граф Перген, він відразу ж призначив міським і крайовим фізиком (ніби сучасний завідувач міського й обласного відділу охорони здоров'я) доктора Франца фон Люца, лікаря з Неаполя, який перебував тоді у Львові. Правда Відень його не затвердив у посаді, а вислав до Львова двох лікарів, що згідно з бажанням Марії Терези, говорили б слов'янськими мовами. Це були Андреас Крупінські, що якраз закінчив медичні студії у Відні, та італієць Спавенті, що знав чеську мову. Вони призначались крайовими лікарями для організації медико-санітарної справи й відкриття медичної школи. Незабаром з Відня скерували сюди ще трьох хірургів Івана Вальця, Франца Огессера й Антона Кремлера та п'ять санітарних урядників. 20 березня 1773 року граф Перген видав т.зв. санітарний патент і з усіх них створив "Медичну колегію". Її завданням було провести атестацію всіх практикуючих лікарів, цируликів, аптекарів, акушерок, окулістів і при відсутності у них дипломів та кваліфікаційній невідповідності

створити для них вишкіл на спеціальних курсах “Медичної колегії”, після якого слухачі зобов’язані були скласти іспит на одержання диплому. Було широко оголошено й попереджено, що особам без диплому незабаром буде заборонено працювати у своїй професії. Школа “Медична колегія” впродовж 1773-1784 рр. успішно виконала перепідготовку галицьких медиків, а з 1784 року реформована в медичний факультет університету для викладання медицини вже студентам. Цікава й історія розвитку медичної освіти у Львові й Галичині.

Натомість в спогадах педантичного австрійського географа і статистика В.Блюменбаха про розташування, забудову, установи, заклади та населення Львова станом на 1822 рік знаходимо: "Внутрішнє місто з чотирикутною площею Ринок та чотирма передмістями (Галицьке, Краківське, Жовківське та Бродівське) в 1831 році без військових та іноземців налічує 50 536 мешканців. Із світських будівель варто назвати... загальну лікарню, в якій в 1822 р. перебувало 1411 хворих, монастир сестер милосердя зі шпиталем, в якому протягом 1822 р. лікувалось 1764 осіб, єврейська лікарня на 622 хворих річно, шпиталь для перестарілих і вбогих на 38 чоловік, військовий шпиталь на 180 чоловік, 2 бальнеологічних заклади..." (Історія Львова, стор. 104).

Щодо власного університету, то т.зв. Йосифінський університет у Львові як світський вищий навчальний заклад заснований замість колишньої єзуїтської академії. Сама ж академія виникла з колегії, навчального закладу єзуїтського ордену, монахи якого з метою прискорення покатоличення та ополячення місцевого українського населення прибули в XVI ст. до Галичини і у Львові заснували школу-колегію, перетворену в 1661 році в академію (університет) – один з найстаріших вищих навчальних закладів у Східній Європі з медичним факультетом при ньому. В 1663 році на вимогу Краківського університету медичний вишкіл у Львові було припинено, тобто факультет проіснував лише два роки, і його слухачі медицини завершували навчання в інших європейських університетах. Будинок колишньої колегії-академії, перебудований у 1723 році з барочною брамою, знаходиться й сьогодні по вулиці Театральній. Учнями цього навчального закладу були відомий мандрівник В.Григорович-Барський і Богдан-Зеновій Хмельницький, батьки якого в той час проживали у Жовкві. Лише 20 березня 1773 року у Львові почала вишкіл “Медична колегія” для хірургів-практиків, де загальній хірургії навчались й по відомих тоді книжках університетської бібліотеки, а саме: “Наука цирульництва” Людвіга Перини (1742- 1812), “Матерія медіка ет хірургіка (1762) віденсько-львівського професора Івана Кранца, праця Боаргава “Інституціонес медіце” (1708) та “Афоріزمі де когносцендіс ет курандіс морбіс” (1709). В 1784 р. “Медична колегія” була приєднана до університету і на її базі поновлено медичний факультет Львівського університету, заснованого ще в 1661 році. Цей медичний факультет повнокровно функціонував до 1805 року, бо з цього часу проводив підготовку лише слухачів медицини перших трьох курсів і в 1842 році, наприклад, в ньому нараховувалось 97 студентів-медиків (Я.Головацький, 1842 та інші). Лише в 1894 році знову на повну потужність розгортає свою діяльність медичний факультет університету, яка вже не переривалась (С.Верхратський, П.Заблудовський, 1991). То ж датою народження першого осередку офіційної медичної освіти у Львові слід вважати 1661 рік, коли вперше започатковано медичний факультет університету, що все-таки діяв два роки. Або 1773 рік – час заснування Львівської “Медичної колегії” – школи перепідготовки і вдосконалення хірургів-цирульників.

Продовження в №54

ЛІТЕРАТУРА

1. Діти твої, Alma Mater. Науково-історичний довідник // Львів, Ліга-Прес, 2006. - 288с.
2. Енциклопедія Львова // т. 1-2. – Львів, Літопис, 2007.
3. Енциклопедія українознавства. В 11 томах. Репринтне видання 1955-1984 років // Львів, 1993-2003.

4. Зіменковський В.С., Гжегоцький М.Р., Луцик О.Д. Професори Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького: 1784-2006 // Львів, Наутілус, 2006. – 416 с.
5. Зіменковський В.С., Луцик О.Д., Різничок С.В. Австрійський період в історії Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького // АМЛХІІІ 3 2007, с.99-119.
6. Зубрицький Діонізій. Хроніки міста Львова // Львів, 1844.
7. Історія Львова. У трьох томах., Львів, Центр Європи, 2006. – 1278 с.
8. Нариси історії медицини. За ред. Проф. Кухти С.Й. – Львів, 2007. – 244 с.

У.В. МАСЛЯК

СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС ТА САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ

Стаття присвячена характеристиці явищ соціального інтересу та самоактуалізації особистості, а також їх взаємозв'язку.

Ключові слова: самоактуалізація, соціальний інтерес, психічне здоров'я, соціальне здоров'я.

Статья посвящена характеристике явлений социального интереса и самоактуализации личности, а также их взаимосвязи.

Ключевые слова: самоактуализация, социальный интерес, психическое здоровье, социальное здоровье.

The article gives a characteristic of phenomena of social interest and self-actualization, and their interconnection.

Key words: self-actualization, social interest, mental health, social health.

Актуальність теми. Вивчення явищ соціального інтересу та самоактуалізації належить до галузі соціальної психології. Ці явища лежать у площині людських мотивацій та потреб. Соціальний інтерес є позитивним показником прагнення людини до життя та праці в соціумі, а самоактуалізація супроводжується виявом соціального інтересу, показником особистісно-соціального розвитку індивіда і є чи не найважливішим стремлінням людини. Соціальний інтерес є показником психічного та соціального здоров'я індивіда. Отож, дослідження явищ самоактуалізації та соціального інтересу, на думку автора, буде не лише просто цікавим для читачів, а й допоможе поглибити знання з соціальної психології.

Вивченість теми. Поняття соціального інтересу в науковий обіг увів психолог і психіатр австрійського походження Альфред Адлер [1, с.161]. Це питання також вивчали американські психологи Холл Келвін С. та Ліндсей Гарднер [8, с.123], а психолог Стенлі Шехтер у 1950-х роках провів ряд експериментів, щоби з'ясувати фактори, які підсилюють бажання людини перебувати серед інших [6, с.354 за Schachter, 1959].

Термін «самоактуалізація» першим почав використовувати американський вчений Абрахам Маслоу [7, с.545]. Американський представник феноменології та гуманістичної психології Карл Роджерс поділяв позицію А. Маслоу про існуючу в кожній людині потребу самоактуалізації. Він вважав, що основною причиною неврозів є розходження між тим, ким є індивід, і тим, ким він би хотів бути [4, с.75].

Виклад основного матеріалу. Соціальний інтерес (з лат. socialis – громадський і interest – важливо) є позитивним показником прагнення людини до життя та праці в соціумі і взаємодії з людьми. Синоніми терміну «соціальний інтерес»: «соціальне почуття», «почуття спільності», «почуття солідарності» тощо.

Соціальний інтерес включає такі явища, як кооперація, міжособистісні та соціальні відносини, ідентифікація з групою, емпатія, але поняття соціального інтересу є набагато